

Dmitrij A. Jefremov

Udmurt Állami Egyetem, Izsevszk – Udmurt State University

A lexikai-szemantikai transzformációkról a magyar nyelvről udmurt nyelvre történő fordításban

A különböző nemzetek képviselői emberemlékezet óta próbáltak közeledni egymáshoz, különböző alkalmakkor kommunikálni egymással; ehhez olyan személyekre volt szükségük, akik sok nyelvet beszélnek. A fordítók titkai mindig is érdekelték az embereket, hogyan sikerül teljesen különböző nyelvű beszélőket megértetni egymással, és egymástól információkat, vágyakat, gondolatokat átadni, a fordítástudomány kialakulása azonban csak a múlt században kezdődött el.

A tényleges fordítási tevékenységet a fordítók változatos körülmények között végzik, ebből kifolyólag a lefordított szövegek témájuk, nyelvük és műfajuk tekintetében nagyon sokfélék; a fordítások írásban vagy szóban jönnek létre, és a fordítókkal szemben eltérő követelményeket támasztanak a fordítás pontosságára, teljességére stb. vonatkozóan (Komuccapov, 1990. 94.). Ennek következtében alakulnak ki a fordítás különböző típusai, amelyek ugyan nyelvileg mind fordításnak számítanak, azonban rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek a fordítás tevékenységének tudományos osztályozását teszik szükségessé.

A fordítás egyik fő célja az adekvátság elérése. A fordító fő feladata ebben a folyamatban különféle fordítási műveletek (transzformációk) szakszerű alkalmazása, hogy a fordítási szöveg a lehető legpontosabban továbbítsa az eredeti szövegben szereplő összes információt a célnyelv vonatkozó normáinak betartásával.

Nyelvek közti fordításhoz két szöveget kell egyszerre tekintenünk: a forrásnyelvi szöveget (eredeti) és a célnyelvi szöveget (fordítás).

Ezen kívül a következő kifejezéseket is megkülönböztetjük: forrásnyelv (FNy), azaz bármely természetes nyelv, amelynek jelei a forrásnyelvi szöveget kódolják, és célnyelv (CNy), amely bármely természetes nyelv, amelynek jelei a célnyelvi szöveget kódolják, azaz a fordítás nyelve.

Bevezetés

A forrásnyelvről a célnyelvre történő fordításkor alkalmazott transzformáció nem más, mint „a számos és minőségileg különböző nyelvközi művelet, amelyet a két nyelv formai és szemantikai rendszere közötti eltérésekből kiindulva azért hajtanak végre, hogy elérhető legyen fordítói ekvivalencia (»fordítási adekvátság«)” (Бархударов, 1975. 6.). Ezek a nyelvi változások tágran értelmezve univerzálisak, azonban nyelvenként jelentősen különböznek egymástól, mivel minden nyelv egyedi, és a különböző nyelvi szinteken megjelenő különbségek mind hozzájárulnak a folyamatban lévő transzformációkhoz.

Tanulmányunk tárgya a különféle szerzők és különböző időszakok magyarországi irodalmának udmurt nyelvre fordítása; elemeztük a magyar prózai művek udmurt nyelven megjelent gyűjteményeinek az egyik első, *Дунай түлкымъес – Кам ярдурын*¹ (1997) című és az egyik legújabb, *Мадьяр литератураысь 12 түжгес но чебер верос*² (2015) című darabját. Az első gyűjteményből a *Портмаськись нужей*³ című mesét (fordította Ju. Perevoscsikov), valamint Petőfi Sándor *Сару но Төрү*⁴ című történetét (N. Tanaev fordítása) vizsgáltuk, a második gyűjteményből pedig Tömörkény István *Солдатэн ожмаськон*⁵ című, és Örkény István *Поэзиялэн кужмыз сярись баллада*⁶ című művét (mindkét fordítás A. Egorov munkája) elemeztük.

Az udmurt fordításiirodalom eredete közvetlen viszonyban áll az udmurt irodalmi nyelv és irodalom egészének kialakulásával; V.G. Pantelejeva szerint (2016. 136–138.) ez a folyamat a 19. században kezdődött el. A korabeli fordítások általában vallási szövegekhez kapcsolódnak, és orosz nyelvű szövegekből készülnek. Az első fordítások a magyar nyelvből csak másfél évszázaddal később jelennek meg: 1975-ben adtak ki egy kisebb gyűjteményt Petőfi Sándor verseiből, orosz és udmurt nyelvre fordítva. Ettől az

Az udmurt fordításiirodalom eredete közvetlen viszonyban áll az udmurt irodalmi nyelv és irodalom egészének kialakulásával; V.G. Pantelejeva szerint (2016. 136–138.) ez a folyamat a 19. században kezdődött el. A korabeli fordítások általában vallási szövegekhez kapcsolódnak, és orosz nyelvű szövegekből készülnek. Az első fordítások a magyar nyelvből csak másfél évszázaddal később jelennek meg: 1975-ben adtak ki egy kisebb gyűjteményt Petőfi Sándor verseiből, orosz és udmurt nyelvre fordítva. Ettől az időszaktól kezdve a mai napig számos eredetileg magyar nyelvű vers, próza, tudományos és ismeretterjesztő mű, filmek, animációs filmek stb. fordítása látott napvilágot, ennek ellenére ez a mennyiség nyilvánvalóan még mindig nem elég ahhoz, hogy legalább kis mértékben tükrözze a magyar nép irodalmának és kultúrájának változatosságát.

¹ *Dunai hullámok a Káma partján – magyar irodalmi szöveggyűjtemény*

² *A magyar irodalom 12 legszebb elbeszélése*

³ *A csodaszarvas*

⁴ *A fakó leány s a pej legény*

⁵ Csata a katonával

⁶ Ballada a költészet hatalmáról

időszaktól kezdve a mai napig számos eredetileg magyar nyelvű vers, próza, tudományos és ismeretterjesztő mű, filmek, animációs filmek stb. fordítása látott napvilágot, ennek ellenére ez a mennyiség nyilvánvalóan még mindig nem elég ahhoz, hogy legalább kis mértékben tükrözze a magyar nép irodalmának és kultúrájának változatosságát.

A fordításban megjelent udmurt irodalmat sokan elemezték és jelentettek meg róla cikkeket, kritikákat, monográfiákat, azonban a magyar nyelvű eredetiből készült fordításokról csak néhány kritika és elemzés létezik (ld. Вахитова, 2012; Пантелеева & Петрова, megjelenés alatt), amelyekben a fordítási transzformációk nem kerülnek szóba.

A fordítási transzformációk kategorizálása

A fordító feladata, hogy az általa létrehozott szöveg fordítás szempontjából ekvivalens legyen a forrásnyelvi szöveggel, amit úgy tud elérni, hogy a közvetítendő információk pontos átadása érdekében szakszerűen elvégez különféle fordítási műveleteket a nyelvi szabályok figyelembevételével. A fordítások elemzésével kapcsolatban a kutatók számos különböző módon kategorizálják a fordítási transzformációkat; sokak szerint kiemelt szerep jut a lexikai és nyelvtani transzformációknak (Рецкер, 2007), mások szerint inkább a lexikai-grammatikai átalakítások lényegesebbek (Комиссаров, 1990. 172.), megint mások részletesebb kategóriákban gondolkodnak: morfológiai, szintaktikai, stilisztikai, szemantikai és vegyes (Латышев, 1981) kategóriákat hoznak létre; azonban egyikük sem vitatja a lexikai és lexikai-grammatikai transzformációk meglétét. Ebben a munkában a lexikai-szemantikai változásokat vizsgáljuk a magyar nyelvű irodalom (próza) udmurt nyelvű fordításában.

Lexikai átalakításokra számos különböző okból lehet szükség, jelen tanulmányban nincs lehetőség az összes tényezőről részletesen beszámolni. A transzformációk használatának főbb okai a következők:

- a szavak szemantikai kerete közötti különbség, amely a nyelvspecifikus szóhasználatra és az ebből eredő interlingvális kompatibilitási nehézségekre vezethető vissza;
- az elnevezési elvek közötti különbség, amely az anyanyelvi beszélők sajátos, nyelv által közvetített világgépét tükrözi;
- az ún. egzotizmus, amely olyan nyelvi-kulturális különbségeket takar, amelyek megnehezítik a szavak, kifejezések ekvivalenseinek meghatározását, mivel a célnyelvben nem létezik egy adott kulturális elem, amely a forrásnyelvben megtalálható.

Az alábbiakban bemutatjuk a fordítási transzformációk főbb típusait.

1. Fordítási transzkripció: az eredeti lexikai egység formális fonémikus újraalkotása a célnyelv segítségével, voltaképpen az eredeti szó fonetikai imitációja. Ezt a transzformációt használják a tulajdonnevek, földrajzi nevek, cégnevek, beosztások stb. fordítására: *A városon kívül, a Hűvösölgy utolsó házain is túl, Nagykovácsi községtől azonban jóval innen van egy vadvirágos rét.* ‘Город съорын, Хювёшвёлдь районлэн берпуметй коркаосыз съорын, Надковачи гуртлэн мукет палаз кыр сяськаосын бусы вань’ (Örkény, 94.). *Marci apját Csigolya Dánielnek hitták, és varga mesterember volt.* ‘Марцилэсь атайзэ Даниель Чигоя шуо вал, со пыдкутчан вурьса көтсэ тырылиэз’ (Petőfi, 55.).

2. A következő kiemelendő fordítási transzformáció a transliteráció, amely egy formális, betű szerinti átírata az eredeti lexikai egységnek a célnyelv írásrendszerét használva, azaz egy betűhű imitációja az eredeti szóalaknak. Számos kutató nem tesz különbséget a két transzformáció között, azonban van egy jelentős eltérés, mégpedig az, hogy

transzliteráció során a szó eredeti hangzása háttérbe szorul, és inkább a grafikus képe, betűszerkezete kerül előtérbe. A vizsgált szövegekben csak néhány esetben találtunk transzliterációt, amelyek mindegyike tulajdonnevek fordítására szolgál: –*Gáspár... Menyhért... Boldizsár... – mondja, s kilöki a katonát az ablakon.* – Гащпар... **Меньхерт... Болдизар...** – шуэ но укное зйртэ солдатэз’ (Tömörkény, 21.).

A fenti példák jól tükrözik a transzliteráció használatát, mivel a *Menyhért* nevet transzkripció során *Мэньхэрт*-ként kellene leképezni ahhoz, hogy az udmurt forma pontosabban örökítse át a szó hangzását. A második névben (*Болдизар*) a <ð> más-salhangzó után <u> betűt találunk, amely a forrásnyelv és a célnyelv között kiejtési eltérést eredményez: a magyar nyelv hangrendszerében, csakúgy, mint az udmurtéban, a mássalhangzók esetében veláris-palatalis korrelációról beszélhetünk. A mássalhangzók palatalizációját a magyar írott nyelvben az <y> graféma jelöli, míg az udmurt és orosz nyelvben lágyságjel, vagy a „lágysító” <e> vagy <u>. A fordításban a ‘ð’ palatalizáltan ejtődik az utána következő <u> miatt, azonban az <ü> graféma használatával (*Болдүжар*) már teljes körű transzkripcióról beszélhetnénk.

Transzliterációs elemeket a szerzők nevének fordításában is felhasználtak: **Petőfi Sándor** ‘Шандор **Петөфи**’ (Петөфи, 48.), **Tömörkény István** ‘Иштван **Төмөркень**’; a magyar /ö/ vagy /ó/ fonémát az azzal formailag (közel) azonos <ö> grafémával jelölik, azonban az udmurt /ö/ fonéma rendkívül sok tekintetben különbözik a magyartól. Annak ellenére, hogy az udmurt hangtan alapján a <ë> vagy az <э> graféma a magyar hangalakhoz fonetikailag közelebbi kiejtést sugallna, a fordításban mégis következetesen <ö> szerepel. Itt ismét láthatjuk, hogy a fordító a transzliteráció javára döntött a transzkripcióval szemben .

A tükörfordítás egy olyan transzformáció, amelyben szavakat vagy rögzült formákat (szólások, közmondások, frazeológiai kifejezések stb.) az eredeti egység átmásolásával fordítanak, így nemcsak a hangzást, hanem a szó vagy szó szerkezet eredeti összetételét is reprodukálni tudják úgy, hogy egy adott szót (morféma) vagy szó szerkezetet (lexéma) a célnyelv megfelelő elemeivel cserélnek fel. Az elemzett művekben nagyon kevés tükörfordítást találtunk, és ezek elsősorban kifejezésekre vonatkoznak: De midőn elvonja a kezét, újra fölugrik a katona, előbb hajlong jobbra-balra, mintha igen mérges lenne, azután megáll keményen, éppen neki szemközt fordulva, és a kezét le nem ereszténé egy világgé. Но кизэ басьтэ гинэ но, солдатэз нош ик султэ, нырысь паллянэ-буре сэзьяськыса, вожжэ поттыса кадь, собере шонерак султэ, чапак солы пумит но ноказыы но кизэ уг лэзь.’ (Tömörkény, 24.) Véleményünk szerint ebben a mondatban a солань-талань ‘ide-oda’ kifejezés célnyelvi megfelelés szempontjából előnyösebb fordítás lenne.

3. A tükörfordítás egy olyan transzformáció, amelyben szavakat vagy rögzült formákat (szólások, közmondások, frazeológiai kifejezések stb.) az eredeti egység átmásolásával fordítanak, így nemcsak a hangzást, hanem a szó vagy szó szerkezet eredeti összetételét is reprodukálni tudják úgy, hogy egy adott szót (morféma) vagy szó szerkezetet (lexéma) a célnyelv megfelelő elemeivel cserélnek fel. Az elemzett művekben nagyon kevés

tükörfordítást találtunk, és ezek elsősorban kifejezésekre vonatkoznak: *De midön elvonja a kezét, újra fölugrik a katona, előbb hajlong jobbra-balra, mintha igen mérges lenne, azután megáll keményen, éppen neki szemközt fordulva, és a kezét le nem ereszténé egy világért.* ‘Но кизэ басытэ гинэ но, солдатэз нош ик султэ, нырысь **паллянэ-буре** сэзьяськыса, вожэ поттыса кадь, собере шонерак султэ, чапак солы пумит но нокызы но кизэ уг лэзь.’ (Tömörkény, 24.) Véleményünk szerint ebben a mondatban a *солань-талань* ‘idea’ kifejezés célnyelvi megfeleléség szempontjából előnyösebb fordítás lenne.

4. A konkretizálás a forrásnyelv egy szélesebb jelentéssel bíró szavának vagy kifejezésének felcserélése a célnyelv egy szűkebb jelentésű elemével a fordítás során. Ennek a transzformációnak az alapja a szavak általános vagy hipo-hiperonikus jelentéstani azonossága. A konkretizálást azokban az esetekben alkalmazzák, amikor a szavakat különféle okokból kifolyólag nem lehet egy ekvivalenssel lefordítani: a célnyelvben nem áll rendelkezésre általánosan használható megfelelője, vagy annak használata nem lehetséges egy adott kontextusban, mivel ez megsértené a szavak lexikai vagy grammatikai összeegyeztethetőségét, stilisztikai vagy konnotatív ekvivalenciáját: *Hunor és Magyar a temetés után útra keltek, s testvéreiknek hagyván az országot, mentek, mendégéltek ama csodaszép sziget felé.* ‘Ватэм беразы, Хунор но Мадьяр нош потйзы **кузь сюрес** вылэ, агай шаерзэс кельтйзы выньэссылы, кошкизы со паймымон шормуц пала’ (Пöртмаськись пужей, 17.). *Száz aranyat adnék egy korty borért.* ‘Сю **зарни уксэ** сётысал али одйг гучык аракы понна’ (Petöfi, 58.). Ezekben a mondatokban a *кузь* ‘hosszú’ és az *уксэ* ‘pénz’-szavak konkretizálják az *út* és az *arany* szó jelentését: a magyar nyelvben a megadott szó elegendő, hogy átadja a kívánt jelentést, azonban az udmurt fordításban szükséges volt meghatározni az utazás jellegét a távolság és az idő tekintetében, valamint a második mondatban nyilvánvalóvá kellett tenni, hogy az arany ez esetben nagy értékű pénzt jelent.

5. A konkretizálás ellentéte az általánosítás, amikor a forrásnyelv egy szűkebb jelentéssel bíró lexikai-szemantikai egységét egy tágabb jelentésű elemmel helyettesítik a célnyelvben. Az így létrejött megfeleltetés általánosabb fogalmi keretet jelöl, de magában foglalhatja az eredeti fogalmat is: *Fölment a Gellérthegyre, onnan hegyen-völgyön át a Hármashatár-hegy csúcsára kapaszkodott föl, aztán leereszkedett a hegy oldalán, és nekivágott az országútnak.* ‘Геллерт гурезе тубиз, отысен гурезь, нёжал вамен, Хармашхатар гурезь йылэ тубиз, собере, **гурезьтй** васькыса, шоссетй кошкиз’ (Örkény, 94.). Itt, a *hegy oldalán* kifejezés helyett egyetlen szó szerepel, a *гурезьтй* ‘a hegyen át’, mivel nincs szükség további magyarázatra, az olvasó úgyszólván a helyváltoztatás tényére fókuszál.

6. A moduláció egy lexikai-szemantikai transzformáció, amikor a forrásnyelv egy szavát vagy szó szerkezetét egy olyan nyelvi egységgel helyettesítjük, amely az eredeti elem jelentéséből logikailag következik (szemantikai, logikai fejlemény). A forrásnyelvi és a célnyelvi szómegfelelések leggyakrabban ok-okozati összefüggésen alapulnak: *Kétszer hét napja s éje, hogy nem láttalak.* ‘Дас ньыль уй но дас ньыль нунал чоже ой адзылы тйледыз’ (Пöртмаськись пужей, 17.).

Az eredeti szövegben az idő múlását nagyon sajátos módon érzékeltetik, ami természetesen a mű műfajának tulajdonítható; a fordító átalakította ezt a kifejezést egy matematikai számítást elvégezve: a *kétszer hét napja s éje* kifejezést a *дас ньыль уй но дас ньыль нунал* ‘tizennégy éje és tizennégy napja’ alakkal váltotta fel. A vizsgált szövegek tartalmaznak még példákat egy kissé eltérő típusú logikai fejleményre is, amely bizonyos tekintetben közeli rokonságban áll a konkretizációval, azonban, véleményünk szerint, a moduláció kategóriájába tartozik: *A legelfajultabb lélek is tiszta volt születésekor, mint*

a még útban levő hó, mely csak akkor válik sárrá, ha már a földre hullott, s ott lábbal tapodták. ‘Котькыче съод сюлэм нырысь чылкыт вал: музейем вылэ усем лымы юг-юг тӧды луэ ук, собере ни сое **курмем сапегъёсын** лёгало но, чылкыт лымы съод дэриен сураське’ (Petőfi, 54–55.). Ebben a mondatban a *lábbal* kifejezést a *курмем сапегъёсын* ‘piszkos csizmával’ kifejezés váltotta fel, mivel a fordító szerint a forrásnyelv szava nem tudta teljes mértékben közvetíteni a mondatban megjelenő ellentétet (*tiszta-piszkos*).

7. Az antonimikus fordítás során a forrásnyelvi szövegben szereplő gondolatot a célnyelvi szövegben egy ellentétes jelentésű szóval fordítanak úgy, hogy a teljes gondolatmenet átszervezése után a mondanivaló változatlan marad: *A fiülke egy ideig némán hallgatta oktalan találgatásukat, aztán megfordult, és nyugodt léptekkel elindult a Rákóczi úton.* ‘Будка көня ке кылзыса улӝик номырин юнматымтэ малпанъёссэс, собере берытскиз но **дыртытэк** гинэ Ракоци урам кузя кошкиз’ (Örkény, 93.). A *nyugodt léptekkel* kifejezést a *дыртытэк* ‘nem sietve’ határozószóval fordította a fordító; a szón megjelenő toldalék az udmurt nyelvben negatív értelmű határozói igenevet képez.

Antonimikus fordítás esetén nagyon gyakori jelenség, hogy egy eredetileg állító mondat tagadó, vagy egy tagadó mondat állító lesz: – *Feleségem, ne hazudj!* – **Пӧяськод** кышноурт’ ‘Hazudsz, asszony’ (Petőfi, 56.).

8. A körülírás (magyarázat) egy lexikai-nyelvtani transzformáció, amikor a forrásnyelvi lexikai egységet egy olyan kifejezéssel helyettesítenek, ami elmagyarázza a jelentését: *A költő hiába érvelt.* ‘Юнме кылбурчи **шонер луэмзэ валэктыны выриз**’ (Örkény, 92.). Az udmurt nyelvben nincs közvetlen megfelelője az *érvelt* szónak, így a fordító kénytelen volt körülírni a kifejezést, hogy átadja a jelentését: *шонер луэмзэ валэктыны выриз*, szó szerint ‘próbálta magyarázni az igazát’. A túlírás és a terjengősség a körülírás egyik stiláris hátránya lehet: – *Ha kivágod is, beszélék...* – **Ванды, ванды! Соку но мон тонэ тордос шуэмысь уг дугды**’ (Петӧфи, 56.). A forrásnyelvi szövegben a mondat végén található egy ellipsis, amelynek a jelentését az író szerint az olvasónak magának kell értelmeznie, hiszen a kontextusból kiderül; a fordító szerint ez nem lenne elegendő az udmurt nyelvű fordításhoz, és egy szót egy egész mondattal helyettesített: *Соку но мон тонэ тордос шуэмысь уг дугды* (szó szerint ‘Vágd, vágd! Akkor én nem hagyom abba, hogy alkoholistának hívjalak’).

A körülírást leghatékonyabban olyan esetekben lehet használni, amikor elég egy rövid magyarázat. Körülírás leginkább akkor fordult elő a vizsgált szövegekben, amikor a magyarázat az eredeti kifejezésnél specifikusabb jelentést ad meg: *Letérdeltek a fiúk, s az öreg megáldá.* ‘Пыдесьяськызы пиосыз, **ӱеч кылзэ вераз** атайзы **но лэзиз**’ (Пӧртмаськысь пужей, 17.). ‘A fiai letérdeltek, apjuk szép szavakat szolt, és elengedte.’

9. A kulturális áthelyezés bizonyos fokig hasonló az előző transzformációhoz, azonban egy aspektusában mégis jelentős különbséget mutat: a célnyelvből teljes mértékben hiányzik a forrásnyelvben megfelelő kulturális elem: *Csigolya Dánielné asszonyom tisztességes életű és takarékos erkölcsű gazdasszony volt [...]* ‘**Чигоялэн кузпалыз** умой кышноурт но ваньбурез жикыт возьыны быгатйсь маке вал’ (Петӧфи, 56.). Ez a példa egy egyedülálló jelenséget mutat be a magyar hagyományból, nevezetesen, hogy a férjezett asszonyoknak nemcsak az utónevük, hanem a vezetéknevük is eltűnhet, ehelyett a férjük nevét kapják meg a *-né* asszonynévképzővel. A fordító kénytelen volt ezt a jelenséget egy birtokos szerkezettel feloldani *Чигоялэн кузпалыз* ‘Csigolya felesége’.

A következő fordítási jelenséget szintén ehhez a transzformációhoz soroljuk: *Örkény István* ‘Иштван Ӗркень’ (Ӗркень, 92.). Ahogy ebből a példából, illetve a hivatkozott többi forrásból is látszik, a magyar nyelvben alkalmazott névsorrendet az orosz és

udmurt fordításokban megfordítják, mivel az utónév-vezetéknév sorrend a sztenderd az európai nyelvek többségében.

Összegzés

A fordítás nagyon időigényes folyamat, a fordítónak nemcsak a két nyelv (FNy és CNy) kiváló ismerete a feladata, hanem tájékozottnak is kell lennie azoknak a kultúrájával, hagyományaival, szokásaival kapcsolatban, akiknek a nyelvről, illetve nyelvére fordít; ugyanakkor természetesen figyelembe kell vennie a célnyelvvel kapcsolatos követelményeket, és a forrásnyelvi szöveg elemzése, átvitele, újrastrukturálása során ki kell választania a célnyelv rendszeréhez legpontosabban illeszkedő variánsokat. A fordítási ekvivalencia elérése érdekében a fordító nem használhat akármilyen tetszőleges vagy véletlenszerű variánst, hanem a legjobbat kell kiválasztania a rendelkezésre állók közül. Ez nem könnyű feladat, azonban a fordítót a fordítás tökéletesítésében segítik a technológiai fejlesztések, a kész sémák, a fordítástudományi elméletek, illetve a rendelkezésre álló különféle fordítási transzformációk.

Munkánk során azonosítottuk és rendszereztük azokat a lexikai és nyelvtani transzformációkat, amelyeket a magyar irodalmi művek udmurt nyelvű fordítói alkalmaznak a fordítás során. Az általában egy nagyobb csoportként azonosított transzformációkat két alcsoportra osztottuk: az egyikbe tartozik a transzkripció, a transliteráció és a tükörfordítás, a másik pedig a konkretizációt, általánosítást, modulációt, antonimikus fordítást, körülírást és a kulturális áthelyezést tartalmazza. Az egymástól való különbség abban rejlik, hogy a második csoportban a lexikai tényezőhöz egyfajta szemantikai tényező is járul, azaz ezekben az esetekben a szó jelentése sokkal fontosabb, mint a pusztán lexikai transzformációknál.

Munkánk az első kísérlet a magyar nyelvről udmurt nyelvre történő fordításokban megjelenő lexikai és a lexikai-szemantikai transzformációk osztályozására, azonban nem állítja, hogy az összes lehetséges transzformációs technikát tárgyalja. Mindemellett reméljük, hogy tanulmányunk egyrészt feltárja a fordításban megjelenő magyar próza belső strukturáját, és így bepillantást enged abba, hogy mi rejlik egy magyar nyelvű és egy hasonló műfajú udmurt nyelvű mű stílusbeli és nyelvbéli összeférhetetlensége mögött, másrészt segítséggé válhat kezdő fordítók számára.

Munkánk során azonosítottuk és rendszereztük azokat a lexikai és nyelvtani transzformációkat, amelyeket a magyar irodalmi művek udmurt nyelvű fordítói alkalmaznak a fordítás során. Az általában egy nagyobb csoportként azonosított transzformációkat két alcsoportra osztottuk: az egyikbe tartozik a transzkripció, a transliteráció és a tükörfordítás, a másik pedig a konkretizációt, általánosítást, modulációt, antonimikus fordítást, körülírást és a kulturális áthelyezést tartalmazza. Az egymástól való különbség abban rejlik, hogy a második csoportban a lexikai tényezőhöz egyfajta szemantikai tényező is járul, azaz ezekben az esetekben a szó jelentése sokkal fontosabb, mint a pusztán lexikai transzformációknál.

Irodalom

- Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода)* / Бархударов, Л. С. & М.: Издательство «Международные отношения». 240. (Barhударov, L. Sz. [1975]. *Nyelv és fordítás (A fordítás általános és speciális elméletei)*. Moszkva: Nemzetközi Kapcsolatok Kiadó)
- Комиссаров, В. Н. (1990). *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. & М.: Высш. шк. 253. (Komisszarov, V. N. [1990]. *A fordítás elmélete (nyelvészeti aspektusok)*. Tankönyv idegen nyelvi intézetek és karok számára. Moszkva: Főiskola)
- Латышев, Л. К. (1981). *Курс перевода (эквивалентность перевода и способы её достижения)* / Латышев, Л. К. & М.: Междунар. отношения. 248. (Latyisev, L. K. [1981]. *Fordítói kurzus (fordítási ekvivalencia és módszerek az elérésére)*. Moszkva: Nemzetközi kapcsolatok Kiadó)
- Örkény István (2015). Ballada a költészet hatalmáról. In Füzfa Balázs (szerk.), *A magyar irodalom 12 legszébb elbeszélése*. Veszprém. 92–95.
- Пантелеева, В. Г. (2016). *Удмуртская поэзия и перевод: анализы, интерпретации, комментарии*: монография / Пантелеева, В. Г. – Ижевск : Институт компьютерных исследований. 248. (Pantelejeva, V. G. [2016]. *Udmurt költészet és fordítás: elemzések, interpretációk, kommentárok*. Izsevszk: Számítógépes Kutatások Intézete.)
- Пантелеева, В. Г., Петрова, А. В. *Об особенностях перевода европейской поэзии на удмуртский язык (на примере венгерской) (сдана в печать)*. (Pantelejeva, V. G. & Petrova, A. V. [megjelenés alatt]): *Az európai költészet udmurt nyelvre fordításának sajátosságairól (magyar példa alapján)*.
- Петőфи Ш. Сари но Тőри / Ш. Петőфи // *Дунай тулкымьес – Кам ярдурин. Венгер литература сузьет / Дасязы Ар-Серги, В. но И. Козмач. – Ижкар, 1997. – 54–80-тї б. (Petőfi S.: A fakó leány s a pej legény. In Ar-Szergi V., Kozmács I. (1997, szerk.), Dunai hullámok a Káma partján. Magyar irodalmi szöveggyűjtemény. 54–80.)*
- Портмаськись нужей // Дунай тулкымьес – Кам ярдурин. Венгер литература сузьет / Дасязы Ар-Серги, В. но Козмач, И. – Ижкар, 1997. – 14–18-тї б. (Mese a csodaszarvasról. In Ar-Szergi V., Kozmács I. (1997, szerk.), Dunai hullámok a Káma partján. Magyar irodalmi szöveggyűjtemény. 14–18.)*
- Рецкер, Я. И. (2007). *Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода* / Рецкер, Я. И – М.: «Р. Валент». 244. (Recker, Ja. I. [2007]: *Fordításelmélet és fordítói gyakorlat. Esszék a fordítási nyelvészeti elméleteiről*. R. Valent.)
- Төмөркény István (2015). *Csata a katonával*. In Füzfa Balázs (szerk.), *A magyar irodalom 12 legszebb elbeszélése*. Veszprém. 22–27.
- Вахитова, О. В. (2012). *Мускинь Костолани / Вахитова, О. В. // Удмурт дунне. – 2012. – №174. – С. 6. (Vahitova, O. V. [2012]: Kosztolányi. Udmurt Dunnye, 174.)*

Absztrakt

Számos magyar nyelvű irodalmi műnek született már udmurt fordítása is. A fordító mindig arra törekszik, hogy a mű egészét át tudja adni az olvasónak, beleértve annak művi felépítését is, és ennek érdekében számos változtatást kell eszközölnie lexikai, nyelvi, stb. szinteken. Ez a cikk egy elemzést kíván adni a fordításoknál használatos lexikai átalakításokról (transzkripció, transliteráció, tükörfordítás) és az olyan lexiko-szemantikai átalakításokról, mint az általánosítás, konkretizáció, moduláció, antonimikus fordítás, körülírás és kulturális áthelyezés.